

Pregledni članak

UDK 930.25:651.57:347.998:335.6.

POSTUPAK IZLUČIVANJA BEZVREDNOG REGISTRATURSKOG MATERIJALA U OPŠTINSKIM SUDOVIMA SOCIJALISTIČKOG PERIODA

Olga Giler, Arhiv Jugoslavije, Beograd, Vase Pelagića 33.

Građa koja nastaje radom pravosudnih državnih organa sa gledišta načina sređivanja, kompletnosti i sređenosti — najmanje je donosila problema arhivskoj službi i u vidu funkcije zaštite van arhiva i u vidu sređivanja, odnosno revizije sređenosti u arhivu do korišćenja te građe. Takva je generalna ocena za neke arhive neprihvatljiva, jer često zbog velikih količina registraturskog materijala, koji se stvara radom sudova, te malog i neuslovnog prostora za smeštaj građe u registraturi dolazi do mešanja građe, neredovnog vraćanja predmeta koji su posle arhiviranja korišćeni i opšteg utiska nesređenosti. Takvo stanje uslovljeno je, kao što je konstatovano, nedovoljnim smeštajnim prostorom, a ne neregulisanim kancelarijskim poslovanjem ili njegovim nepridržavanjem. Međutim, jedan drugi problem je naročito izražen i prisutan, najčešće kod opštinskih sudova, a to je masovnost predmeta i akata iz nadležnosti te vrste sudova.

Pre 15 godina, provodeći jednu anketu u registraturama i arhivima na području SR Srbije s pitanjem — koje registrature stvaraju i imaju stvorene najveće količine registraturskog materijala i gde je najizraženija potreba utvrđivanja kriterijuma za odabiranje arhivske građe — pokazalo se da su to upravo opštinski sudovi. Ta činjenica bila je odlučujuća da Zajednica arhiva Srbije, odmah nakon svog osnivanja, poveri jednoj radnoj grupi (čiji je rukovodilac bila Olga Giler) da pristupi proučavanju stanja sređenosti građe opštinskih sudova i napravi predlog jedinstvene liste kategorija registraturskog materijala s rokovima čuvanja za te registrature. Rad radne grupe, kao uostalom i svaki pokušaj timskog rada u našoj arhivistici, nije urodio plodom. Pošto sam bila ostvarila izvanredne kontakte s nekoliko opštinskih sudova na teritoriji SR Srbije, prikupila literaturu i propise za te stvaraoce građe, rad sam nastavila samostalno, uz saradnju i na registraturskom materijalu V Opštinskog suda u Beogradu. Taj sud mi je preporučio Republički sekretarijat za pravosuđe SR Srbije, kao sud koji ima sačuvanu kompletnu građu od 1945. god., i ekipu izvanrednih sudija koji su voljni da pruže neposrednu pomoć za izradu liste. Jedinstvena lista, s detaljnim obrazloženjem primenjenih kriterijuma,

bila je završena za 4 godine (1970—1974), usvojena od strane jedne šire grupe stručnjaka iz Arhiva Srbije, Zajednice arhiva Srbije i sudija iz nekoliko sudova.

Kao predsednik Komisije Saveza arhivskih radnika Jugoslavije za sistem zaštite arhivske građe van arhiva, provodila sam konsultacije s republičkim i pokrajinskim arhivima o aktuelnosti izrade jedinstvenih lista za celo područje SFRJ, a opštinski sudovi bili su posebno apostrofirani zbog masovnosti građe i dospelosti građe za predaju arhivima. Komisija je izradu jedinstvene liste za opštinske sudove stavila u prioritetne svoje zadatke i zadužila me kao predsednika Komisije, s obzirom na iskustvo i već urađeni materijal za područje SR Srbije, da priprelim predlog liste i da se ona razmatra na Komisiji. Godine 1983. izrađena je jedinstvena orijentaciona lista kategorija registraturskog materijala s rokovima čuvanja za opštinske sudove za period 1945—1975, sa svim ugrađenim primedbama koje su na predlog Komisije dali u javnoj diskusiji svi republički i pokrajinski arhivi i pojedinačno arhivi. Objavljena je kao poseban materijal koji je po odluci Predsedništva SARJ, uz određenu nadoknadu za njeno štampanje, dostavljen svim arhivima u SFRJ na dalju upotrebu.

Ne znam sudbinu toga materijala u SR Hrvatskoj. Društvu arhivskih radnika Hrvatske donela sam taj materijal i pokušaću ga kratko ovde obrazložiti, radi lakše aplikacije liste na području opštinskih sudova SR Hrvatske.

Prethodno bih se zahvalila, bivšem i sadašnjem, članu Komisije za sistem zaštite arhivske građe van arhiva Davoru Eržišniku i Ani Vuković iz Arhiva Hrvatske, čijom sam ljubaznošću dobila propise i literaturu za te sudove na području SR Hrvatske.

Opštinski sudovi su stvaraoci građe kod kojih je moguća izrada jedinstvene liste i njena primena na svaki opštinski sud određene teritorije iz dva razloga:

1) to su državni organi čiju nadležnost, delokrug rada i funkcije uvek utvrđuje Zakon; dakle, kod sudova nisu po sredi česte promene funkcija i nadležnosti i jednostavno ih je, ukoliko do tih promena dođe, pratiti;

2) tekuće kancelarijsko i arhivsko poslovanje uvek je (zbog izuzetne potrebe za preciznošću i operativnošću praćenja kretanja sudskih i drugih spisa) bilo posebno propisano aktima o unutrašnjem poslovanju sudova, tzv. Sudskim poslovnica.

Stvarna nadležnost opštinskih sudova gotovo je ista na celom području SFRJ, jedino se razlikuju po teritorijalnoj nadležnosti. Zato sam uverena da je i tu jedinstvenu listu, koja je urađena za područje SR Srbije, moguće primeniti bez ikakvih posebnih napora, uz konsultaciju propisa za tu vrstu sudova u SR Hrvatskoj, koji su dati na kraju liste, i u toj Republici. Osnovni principi koji su primenjeni u izradi

jedinstvene liste, i koje treba koristiti prilikom izrade konkretnih lista opštinskih sudova, su ovi:

1. Koncepcija liste Opštinskog suda treba da prati sistem arhiviranja predmeta i akata. Arhiviranje kod tih sudova uvek je bilo predviđeno Sudskim poslovníkom i dosledno primenjivano.

2. Svi izrazi za evidencije koje vode opštinski sudovi u svom tekucem poslovanju i izrazi za akte i predmete sudovanja — preneti su iz zakonskih tekstova i Sudskog poslovníka. Njihova transkripcija, u cilju eventualnog približavanja ili opisnog obrazlaganja za potrebe arhiva, nije korišćena — jer bi to moglo da dovede do poremećaja efikasnosti tekucjeg obeležavanja akata i predmeta s rokovima čuvanja te usporavanja odabiranja arhivske građe u samim sudovima.

3. Jedinствена lista rađena je s maksimalnom sveobuhvatnošću akata i predmeta iz nadležnosti opštinskih sudova, i njene eventualne izmene i dopune mogu uslediti samo ukoliko je posle 1975. god. donet novi propis na određenoj teritoriji o opštinskim sudovima i njime promeњena delatnost ili delokrug opštinskih sudova. Razlika među opštinskim sudovima javljaće se inače, samo u pogledu broja dokumenata, ali ne i u pogledu njihove vrste i sadržaja. Izuzetak od te prethodne konstatacije odnosi se samo na poglavlje u listi »Zemljišno-knjižni predmeti«. Naime, neki sudovi nemaju zakonsku nadležnost i obavezu vođenja zemljišnih knjiga. U tome slučaju te vrste predmeta i neće biti obuhvaćene listom konkretnog opštinskog suda koji to nema u svojoj nadležnosti.

Pitanje osnovnih kriterijuma primenjenih prilikom utvrđivanja rokova čuvanja akata i predmeta opštinskih sudova, pokazalo se prilikom izrade liste kao veoma složen problem. Dva osnovna kriterijuma poštovana su do kraja, a to su: kriterijum sadržaja spisa i kriterijum kompletiranja spisa, jer u opštinskim sudovima kao prvostepenim kompletiraju se i čuvaju i spisi sudova koji su rešavali taj predmet u drugom ili trećem stepenu.

Jedan bitan momenat, u kontekstu primene određenih principa prilikom utvrđivanja rokova čuvanja, prvi put je primenjen u listi i konsekventno sproveden do kraja, a to je odstupanje od arhivističkog pravila da prilog deli sudbinu predmeta. Naime, u okviru celine predmeta, svih oblika sudovanja, utvrđeni su različiti rokovi čuvanja za delove spisa u jednom predmetu. Npr., pravosnažne osuđujuće presude, odluke i rešenja te zapisnici o većanju i glasanju kod određenih krivičnih predmeta, parničnih predmeta, vanparničnih predmeta i ostavinskih predmeta čuvaju se TRAJNO, dok ostali delovi tih predmeta imaju utvrđene operativne rokove čuvanja. Sadržajno vrednovanje ostalih pismena, u navedenim predmetima, pokazalo se da nemaju istorijski značaj osim za izricanje presude, donošenje odluke i rešenja. Ta pismena sa svim bitnim elementima, i sadržaja i perioda kada su nastali, preneti su u sadržaj presude, odluke ili rešenja. Primena toga

principa omogućila je izlučivanje najmasovnijih delova predmeta koji inače uslovljavaju stvaranje velikih količina registraturskog materijala. Praktična primena tog principa u praksi vrlo je jednostavna, jer je sistem arhiviranja sudskih predmeta obezbedio da presuda, odluka ili rešenje uvek budu posebno izdvojeni i na samom početku košuljice u kome je predmet u celini odložen.

Navešću neka osnovna opredeljenja za trajno čuvanje delova predmeta po vrstama postupaka:

Kod krivičnih predmeta:

- za trajno čuvanje ostavljeni su svi spisi koji se odnose na grupu krivičnih dela protiv naroda i države, jer je to jedino krivično delo iz nadležnosti opštinskih sudova i ocenjeno je da svi spisi u celini imaju politički značaj;
- za trajno čuvanje predviđene su i pravosnažne osuđujuće presude i zapisnici o većanju i glasanju kod krivičnih dela protiv privrede, službene dužnosti i na štetu društvene imovine; ta dokumenta su od značaja za društvenu imovinu, a delimično su od političkog značaja;
- kod krivičnih dela zlostavljanja i zapuštanja deteta, teške telesne povrede ili povrede gde je posledica smrt i sličnih dela iz ove grupe, za trajno čuvanje predviđaju se pravosnažne osuđujuće presude uglavnom zbog značaja za naučna sociološka istraživanja.

Kod parničnih predmeta:

- kod predmeta vezanih za arondaciju, komasaciju, poljoprivredno-zemljišni fond, konfiskaciju, poništenje kupo-prodajnih ugovora opštenarodne imovine, doživotna izdržavanja, lični i imovinski status stranaka i njihovih sledbenika, čuvaju se trajno pravosnažne presude zbog zaštite društvene imovine i socioloških istraživanja.

Kod vanparničnih predmeta:

- trajno se čuvaju pravosnažne odluke iz sporova statusne prirode, iz predmeta naknade za eksproprisanu imovinu, pravosnažne odluke u vezi sa stanarskim odnosom, konfiskacije i dekonfiskacije. Navedena dokumenta imaju značaj za društvenu imovinu a predmeti stanarskog prava, kao stvarnog prava i kao specifičnost našeg zakonodavstva, i zbog posebnog istorijskog značaja.

Kod ostalih postupaka vrednovanja određenih akata u predmetu vršeno je na isti ili sličan način kao kod navedenih primera. U obrazloženju jedinstvene liste stoje detaljniji podaci o pojedinačnim opredeljenjima za rokove čuvanja.

Što se tiče ostalih akata i predmeta van osnovne delatnosti opštinskih sudova, utvrđeni rokovi čuvanja rezultat su postojanja posebnih propisa i već uhodane arhivističke prakse i iskustva u vrednovanju dokumenata.

Želela bih da napomenem da je u praksi primena jedinstvene liste za opštinske sudove bila veoma efikasna i da su je svi sudovi kojima je poslužila za izradu konkretne liste povoljno ocenili, i zbog njene koncepcije, a posebno zbog objektivno utvrđenih rokovanja čuvanja. Međutim, sigurno za ovih proteklih 10 godina ima i novih saznanja i proverene prakse na osnovu čega bi se mogla uraditi izmena i dopuna i kategorija materijala i korekcije rokova čuvanja. U tome smislu ta jedinstvena lista korisna je i možda kao gotov tekst za primenu, ali i kao polazna osnova za kvalitetniju dogradnju.

Jedinstvena lista, inače, sadrži obrazloženje kako kriterijuma, primenjenih na rokove čuvanja, tako i načina korišćenja liste prilikom izrade pojedinačnih lista opštinskih sudova.

Upoznavanje integralnog teksta liste verovatno će omogućiti i ovo moje izlaganje, kao što verujem da će se na osnovu njega moći voditi i diskusija.

SUMMARY

THE PROCESS OF ELIMINATION OF UNIMPORTANT RECORDS IN MUNICIPAL COURTS OF THE SOCIALISTIC PERIOD.

The Records of the courts are the most complete and thus they represent the least problems at the time of their taking over by the archives.

A study was undertaken in SR Serbia to find out the quantity of such records. The conclusion is that most records are kept and created by the municipal courts.

The author further speaks of the jurisdictions of municipal courts, the type of records they keep and the making of a list of records that should be kept permanently.